

Kritika nacionalsocijalističkog poimanja Nietzscheovog nadčovjeka

Leventić, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:921717>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-01**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i filozofije

Lucija Leventić

**Kritika nacionalsocijalističkog poimanja Nietzscheovog
nadčovjeka**

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Pavao Žitko

Osijek, 2022.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i filozofije

Lucija Leventić

**Kritika nacionalsocijalističkog poimanja Nietzscheovog
nadčovjeka**

Diplomski rad

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Polje: Filozofija

Grana: Povijest filozofije

Mentor: doc. dr. sc. Pavao Žitko

Osijek, 2022.

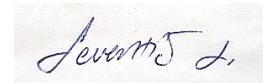
IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 10. lipnja 2022.

Lucija Leventić, 0122227509

A rectangular box containing a handwritten signature in blue ink, which appears to read 'Lucija L.'.

SAŽETAK

Filozofiju Friedricha Nietzschea dugo je obilježavalo njezino nacionalsocijalističko prisvajanje. Nacionalsocijalisti su preuzeli Nietzscheova djela uz implementiranje mnoštva falsifikacija kako bi potkrijepili svoje ideološke težnje. Zbog toga se Nietzscheova filozofija u jednom razdoblju smatrala nacionalsocijalističkom, a nadčovjek i Zaratustra poistovjećivali su se s koncepcijom „arijske rase“. Nakon uviđanja falsifikacija utvrđeno je da su interpretacije nadčovjeka u ideološkoj perspektivi netočne. Stoga danas, nakon viđenih grešaka takve interpretacije, utvrđeno je da je Nietzscheova filozofija zlouporabljena u ideološke svrhe pa tako i sam nadčovjek. Stoga će rad prikazati takvu „zlouporabu“ nadčovjeka, a primarni cilj rada je iznijeti konkretne misinterpretacije nacionalsocijalističkog poimanja nadčovjeka. Na početku će se istaknuti obilježja nadčovjeka iz perspektive Nietzscheove filozofije, a potom i primarna obilježja nacionalsocijalističke ideologije. Naposljetku će se iznijet opreka Nietzscheove interpretacije nadčovjeka s Hitlerovim konceptom Arijska kako bi se ukazalo na sami cilj rada.

Ključne riječi: Nacionalsocijalizam, ideologija, nadčovjek, Zaratustra, arijska rasa

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Nadčovjek i poimanje nadčovjeka u Nietzscheovoj filozofiji.....	3
3. Obilježja nacionalsocijalističke ideologije	7
3.1. Nacionalizam.....	8
3.2. Rasizam.....	10
3.3. „Arijska rasa“	11
4. Implementiranje Nietzscheove filozofije u nacionalsocijalističku ideologiju	14
4.1. Uzroci preuzimanja Nietzscheovih promišljanja.....	15
4.2. Interpretacija „volje za moći“ Alfreda Baeumlera	16
5. Nadčovjek kao simbol Arijsca i sredstvo potkrijepe nacionalsocijalističke ideologije .	19
6. Miskonceptije u nacionalsocijalističkom poimanju Nietzscheovog nadčovjeka	23
7. Nietzscheova motivacija „stvaranja“ nadčovjeka	28
8. Zaključak	30
9. Literatura.....	31

1. Uvod

Friedrich Nietzsche je filozof kojeg se prepoznaje po djelima koja obiluju kritikom morala, kulture i društva te su kao takva ostavila veliki utisak u daljnjem razvoju filozofskih promišljanja. Nietzscheova filozofska misao prepoznatljiva je i po svojoj nesistematičnosti zbog koje je svako njegovo djelo prožeto većinom njegovih koncepcija. Međutim, lik Zaratustre, odnosno nadčovjek, mogao bi se smatrati sintezom cjelokupne Nietzscheove misli. Iz tog razloga, *Tako je govorio Zaratustra* smatra se Nietzscheovim kapitalnim djelom koje je simbol prekida s metafizičkim i ustaljenim vrijednostima.

Nietzscheov nadčovjek utemeljen je kao lik koji će svojim mudrostima nagovijestiti nove koncepcije. Nadčovjek ruši sve dotadašnje temelje kako bi izgradio vlastite te kako bi ukazao na prihvaćanje naslada ovozemaljskog života. Stoga nadčovjek postaje duhom koji smjelo potiče čovjeka na radikalne prijelome u svrhu *sebenadilaženja*. Međutim, nadčovjek svojom smjelošću te vlastitim načelima postaje simbolom koji je podoban za oblikovanje unutar ideoloških struktura. Zbog toga koncept nadčovjeka, u nacionalsocijalističkoj ideologiji, postaje prikaz onoga koji raskida s dotadašnjim poretkom, ali i onoga koji to čini uz osjećaj nadmoći. Zato cijela Nietzscheova filozofija postaje fašistički interpretirana, a nadčovjek pojam kojeg se moglo poistovjetiti s „Arijcem“.

Nietzsche je u perspektivi nacionalsocijalističke ideologije njezin prethodnik i navjestitelj, a takav stav potkrjepljuje i sami nacionalsocijalistički interpretator Nietzscheove filozofije Alfred Baeumler: „Kad danas pozdravljamo Friedricha Nietzschea, mi ujedno pozdravljamo i Adolfa Hitlera.“¹ Izjednačavanje Hitlera s Nietzscheom je problematično budući da je dugi niz godina bio jednim od temelja interpretacije Nietzscheove filozofije. Njegovu filozofiju preuzimali su brojni nacionalsocijalisti te je koristili kao sredstvo legitimacije ideologije te brojnih rasističkih i nacionalističkih stavova. Nietzscheovu filozofiju idealizirao je i sam Adolf Hitler te je koristio i pojam nadčovjeka kao sredstvo ukazivanja na nadmoć „arijske rase“.

Iz tog razloga važno je ukazati na temelje i uzroke takve nacionalsocijalističke interpretacije te na koji je način nadčovjek, kao sinteza Nietzscheove misli, postao simbolom takve ideologije. Prema tome, u radu će se najprije iskazati interpretacija nadčovjeka kakvu poznajemo danas. Potom će se iznijeti temeljna obilježja same nacionalsocijalističke ideologije te

¹ Danko Grlić, *Friedrich Nietzsche*, Naprijed, Zagreb; Nolit, Beograd 1988., str. 15.

nacionalsocijalističke interpretacije Nietzscheove filozofije. Nacionalsocijalističku interpretaciju potkrijepit će Baeumlerova ideološka filozofija te Hitlerovi stavovi iz *Moje borbe*². Na takvim temeljima izgradit će se mogućnost uviđanja falsifikacija Nietzscheove misli te samog koncepta nadčovjeka. Na samom kraju stvorit će se opreka nacionalsocijalističkog tumačenja nadčovjeka, a samim time istaknut će se ona temeljna misao koju joj je sam Nietzsche „pripisao“.

² *Moja borba (Mein Kampf)* djelo je nacionalsocijalističkog diktatora Adolfa Hitlera. Prvi svezak knjige nastaje za vrijeme njegovog boravka u zatvoru nakon neuspjelog puča. *Moja borba* iznosi autobiografske elemente, a uz to i brojne rasističke i agresivne militarističke stavove koji su usmjereni k stvaranju „novog poretka“. „Novi poredak“ podrazumijevao bi širenje „životnog prostora“ (*Lebensraum*) Nijemaca po cijeloj Europi uz potkrjepljenje takvih namjera s koncepcijom njihove rasne nadmoći. Hitlerova agresivna politika obuhvaćena je upravo u takvom djelu te je ono služilo kao legitimacija svih zločina i dokidanja ljudskih prava. Budući da je *Moja borba* iznijela Hitlerove temelje za najveće zločine u povijesti i sama je postala jednom od najozloglašnijih djela. Zbog bojazni od reafirmacije nacionalsocijalističke ideologije, *Moju borbu* je dugi niz godina u Njemačkoj, ali i u drugim državama, bilo zabranjeno objavljivati.

2. Nadčovjek i poimanje nadčovjeka u Nietzscheovoj filozofiji

Prema Branku Bošnjaku, u djelu *Filozofija: uvod u filozofsko mišljenje i rječnik*, pojam nadčovjeka pojavljivao se već u doba stare Grčke u djelima grčkog pisca i retoričara Lukijana koji je živio u drugom stoljeću nove ere. Lukijan se pojmom nadčovjeka koristio kako bi obilježio vladara uz pomalo ironičan prizvuk budući da je, kako navodi Bošnjak, grčki ideal bio „bivati čovjekom“ te je samim time to i bilo njegovo najviše određenje.³ Međutim, u *Filozofskom leksikonu* istaknuto je da se pojam nadčovjeka koristio i prije Lukijana kod Dionizija iz Halikarnasa, a kasnije da ga je koristio i Johann Gottfried Herder.⁴ Unatoč ranijim upotrebama pojma, djelom *Tako je govorio Zaratustra* Friedricha Nietzschea nadčovjek stječe svoju filozofsku interpretaciju. Stoga će se istaknuti značajke Nietzscheovog poimanja nadčovjeka te u kojim je aspektima Nietzsche nadčovjekom doprinio samoj filozofiji.

Bošnjak navodi da je nadčovjek, odnosno *Übermensch*, posebna tema filozofije Friedricha Nietzschea zbog toga što će njegovom „ulogom“ predstaviti nove vrijednosti i „osigurati stanje u kojem će jači ljudi biti nužni“⁵. Nadčovjek u vidu Nietzscheove filozofije definiran je i u *Filozofskom leksikonu*. Navedeno je da je nadčovjek upravo onaj koji teži nadmašiti granice svakodnevice i „normalnog“ života, onaj koji se rješava predrasuda koje su postavljene o nadosjetilnom svijetu te onaj koji prihvaća svoju egzistenciju isključivo na življenju u svojem neposrednom svijetu. Prema tome, *Filozofski leksikon* naglašava kako je uspostavljanje Nietzscheovog filozofskog promišljanja kroz prizmu nadčovjeka radikalna kritika metafizike, ali i kršćanskog naučavanja o transcendenciji. Iz tog razloga može se zaključiti da je poimanje nadčovjeka uspostavilo veliki obrat u filozofiji upravo u promijeni spram metafizičkih promišljanja, ali isto tako je izgradilo i promjenu u proučavanju moralnih vrijednosti.

Kako je napomenuto, u djelu *Tako je govorio Zaratustra* Nietzscheova interpretacija nadčovjeka prikazana je u iskazivanju Zaratustrinih mudrosti. Lik Zaratustre nastoji najaviti ljudima nove koncepcije koje odlikuju nadčovjeka, odnosno nagovještava promjene ideala i načela kako bi se okrenulo k novim vrijednostima. Stoga je Nietzsche osobu Zaratustre postavio kao simbol novog stanja duha i svijesti. Nadčovjek bi predstavljao, prema djelu *Friedrich Nietzsche* Danka Grlića, onoga koji objedinjuje sve temeljne teme Nietzscheove filozofije, a to su: vječno vraćanje istog, smrt boga i volja za moći. Grlić ističe da je nadčovjek, prije svega,

³ Branko Bošnjak, *Filozofija: uvod u filozofsko mišljenje i rječnik*, Biblioteka Naprijed 1973., str. 163.

⁴ Stipe Kutleša (ur.), *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb 2019., str. 788.

⁵ Branko Bošnjak, *Filozofija: uvod u filozofsko mišljenje i rječnik*, str. 163.

umjetnik, onaj kojeg karakterizira posjedovanje najviše volje za moći te da je, naposljetku, onaj koji prihvaća život iako je obilježen vječnim vraćanjem istog.⁶ Prema tome, u djelu *Tako je govorio Zaratustra* vidljiva je potvrda svih navedenih tema kojih se dotiče lik Zaratustre.

Mudrac Zaratustra silazi s planine kako bi ljudima prenio darove nove mudrosti. Takva mudrost vodi k prevladavanju samog čovjeka, odnosno vodi k nadčovjeku. Put k prevladavanju čovjeka započinje temom, „smrti boga“, koja je vidljiva već u samom začetku djela: „Nekoć je grijeh prema Bogu bio najveći grijeh, ali Bog je umro, a time su umrli i ti grešnici.“⁷

Može se zaključiti kako Nietzsche naglašava da se put k „nadčovječnosti“ ne treba oslanjati na transcendenciju i kršćanski moral, već je sada najveći strah, kako navodi Grlić, „ogriješiti se o zemlju“ jer je nadčovjek „smisao zemlje“. Nietzsche time iskazuje kako je metafizički zasnovani moral lažan i nadčovjek se takvog morala rješava jer djeluje i živi u skladu s ovozemaljskim.

Put k nadčovjeku i bijeg od „onostranih tereta“ Nietzsche prikazuje i trima preobrazbama duha. Prva preobrazba duha je deva koja je simbol prihvaćanja bremena heteronomnog morala dok se lav, kao druga preobrazba duha, u svojoj osami nastoji othrvati nametnutim izvanjskim zakonima. Naposljetku, duh djeteta oslobađa se svega izvanjskoga te sluša svoju volju: „Nevinost je dijete i zaborav, novo počinjanje, igra, kotač što se okreće iz sebe sama, prvo gibanje, sveto kazivanje *Da*. *Da*, za igru stvaranja, braćo moja, potrebuje se jedno sveto kazivanje *Da*: *svoju* volju hoće sad duh, *svoj* svijet osvaja sebi izgubitelj svijeta.“⁸

Duh djeteta upravo je nadčovjekov duh. Prihvaćanje života i svoje volje je, prema Nietzscheu, onaj ideal kojemu bi svaki čovjek trebao težiti. Dakle, preuzimanje vlastitosti i života, kako navodi Grlić, vodi upravo i do drugih tema koje se tiču nadčovjeka – vječno vraćanje istog i volja za moći. Grlić ističe kako je tema smrti kršćanskog boga tema prvog dijela *Tako je govorio Zaratustra* te da je to prikaz dokinuća „onog boga koji je bog evropske metafizike i koji je u krajnjoj liniji platonskog porijekla“⁹. Također, negacija vječnog boga bila bi i negacija „vremenitosti vremena“¹⁰, tj. linearnog tijeka vremena koje se računa od rođenja Krista. Stoga Nietzsche tvori novu koncepciju vremena u vidu „vječnog vraćanja istog“ kojeg nadčovjek

⁶ Danko Grlić, *Friedrich Nietzsche*, str. 97.

⁷ Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, Večernji posebni proizvodi, Zagreb 2009., str. 22.

⁸ Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 34.

⁹ Danko Grlić, *Friedrich Nietzsche*, str. 101.

¹⁰ Isto.

prihvaća. „Vječno vraćanje istog“ označavalo bi da se događaji uvijek jednako i ciklički ponavljaju:

„Pogledaj (...) ovaj čas! Od ove veže časa vodi duga vječna ulica unatrag: iza nas leži vječnost. Nije li sve ono što od svih stvari može trčati već jednom moralo pretrčati tu ulicu? Nije li se sve ono što se sa svim stvarima može dogoditi jednom već moralo dogoditi, učiniti, protčati?“¹¹

Frederick Copleston u djelu *A History of Philosophy* ističe da je „vječno vraćanje istog“ zapravo test kojim se preispituje snaga čovjeka. Nadčovjek snažno prihvaća takvo cikličko ponavljanje događaja u vječnosti i u tom aspektu vidljiva je i njegova izdržljivost. Unatoč mogućem ponavljanju svake agonije i patnje, nadčovjek se veseli svojem životu te ga prihvaća. Dakle, i to nadčovjekovo prihvaćanje vječnosti Grlić ističe kao prihvaćanje zemaljskog života i ovostranosti. Zbog toga i sama volja za moći u nadčovjeka mora prigriliti neusmjerenu vječnost.

Volju za moći, prema Nietzscheu, posjeduje sve živuće, odnosno sve što jest. Grlić iznosi kako volja za moći donosi i određene vrijednosti koje se tiču samoodržanja, ali i uzdizanja vlastitog života. Naglašava postojanje dviju vrsta volje za moći kod Nietzschea, a to su: volja za životom i volja ni za čime. Takva voluntaristička koncepcija nalik je onoj Schopenhauerovoj. Međutim, Nietzsche za razliku od Schopenhauerovog poimanja volje u vidu „metafizičkog pesimizma“ smatra da prvenstvo u čovjeku ima volja za životom koju odlikuje i konstantna volja za moći.¹² Naime, napomenuto je kako je odlika nadčovjeka prihvaćanje života i njegove besciljne vječnosti, a volja za moći je onaj pokretač njegovog postojanja i djelovanja.

U *Tako je govorio Zaratustra* Nietzsche navodi kako ne postoji jednakost među ljudima jer nemaju svi podjednaku volju za moći. Također, prema Grliću, Nietzscheova kritika jednakosti odnosila bi se na kršćanski orijentiranu tezu prema kojoj smo svi jednaki pred bogom jer sami je bog „u sebe unio sve naše moći“¹³ : „Vi propovjednici jednakosti, tiransko ludilo nemoći viče tako iz vas za 'jednakošću': vaše najtajnije tiranske pohote prerušavaju se tako u riječi o kreposti!“¹⁴

Nietzsche kritiku jednakosti izdvaja i u djelu *Volja za moć*:

¹¹ Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 154.

¹² Danko Grlić, *Friedrich Nietzsche*, str. 112-113.

¹³ Isto, str. 114.

¹⁴ Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 101.

„*Krijepostan* je čovjek niža species već zato što nije »osoba«, nego vrijednost poprima po tome što je primjeren shemi čovjeka koja je uspostavljena jednom za svagda. Nema on svoje vrijednosti a parte: može ga se uspoređivati, ima sebi ravnih, *ne treba* biti pojedinac (...)“¹⁵

Očito je kako Nietzsche kritizira kršćanske kreposti i moral jer smatra da nastoje ukinuti svaku individualnost. Međutim, Nietzscheova promišljanja karakterizira shvaćanje kako je bog mrtav te takvu „božansku moć“ može posjedovati i sami čovjek. Iz tog razloga, prema Nietzscheu, oni najjači dopuštaju da njima vlada njihova vlastita volja za moći, a ne neka onostrana. Stoga je nadčovjek onaj koji je najviše posjeduje. Dakle, na principu nejednakosti počiva koncept nadčovjeka te on tako na sebe preuzima „ono što je bio poklonio bogu: vladavinu nad svijetom i poviješću“¹⁶. Grlić upozorava da je volja za moći i jedna od najzloupotrebljivijih koncepcija u ideološke svrhe, a samim time može se zaključiti kako je zloupotrebljavan i pojam nadčovjeka.

¹⁵ Friedrich Nietzsche, *Volja za moć & slučaj Wagner*, Naklada Ljevak, Zagreb 2006., str. 164.

¹⁶ Danko Grlić, *Friedrich Nietzsche*, str. 114.

3. Obilježja nacionalsocijalističke ideologije

Nacionalsocijalizam ili nacizam je oblik fašizma, odnosno ideologija nastala nakon Prvog svjetskog rata u vidu Nacionalsocijalističke njemačke radničke stranke. Obilježja takve ideologije vidljiva su u djelu *Moja borba* Adolfa Hitlera čija načela postaju i temeljem Nacionalsocijalizma. Nacionalsocijalizam dolaskom Hitlera na vlast 1933. godine postaje temeljnom doktrinom države, a svojom imperijalističkom i agresivnom politikom vodila je k Drugom svjetskom ratu.¹⁷

Postoje brojni uzroci nastanka takve ideologije, međutim, temeljni uzrok je stanje i nezadovoljstvo Nijemaca nakon Prvog svjetskog rata. Aleksandra Držaić u radu *Politički i socijalni uzroci razvitka Nacizma* ističe da su nakon Prvog svjetskog rata Nijemci osjećali povredu njihove nacije te da su bili ugroženi zbog odredaba donesenih Versajskim sporazumom. Nijemci su nakon Prvog svjetskog rata bili prisiljeni plaćati veliku ratnu odštetu te svesti vojsku na minimum. Ono što je ponajviše utjecalo na osjećaj ugroženosti Nijemaca bilo je nametanje priče kako je ona jedini krivac za rat. Zbog ozračja ogorčenosti i nezadovoljstva, kako navodi Držaić, Nijemci odbacuju i ustav Weimarske Republike 1919. godine, unatoč tome što je nova vlada svojim odredbama nastojala svima udovoljiti.

Takvo stanje Nijemcima je stvorilo strah, nesigurnost i nestabilnost te su zbog toga u Hitlerovim govorima pronašli utjehu i nadu u bolju budućnost:

„Njemački narod bio je opčinjen idejama svojeg vođe koji je neprestano imao na umu kako očistiti državu od svakog neprijatelja. Štoviše, mase su se mogle staviti u kontekst pokornog sluga koji sanja o vječnoj slobodi i spasenju. (...) Hitler je posvuda stavljao rasu i vjeru u rasu kao najvažnije, kao bit cijele borbe i rata, služio se mnogim propagandnim sredstvima kako bi to dokazao i pokazao.“¹⁸

Može se zaključiti kako je Hitler u nestabilnim masama svojim govorima vratio nadu te se i na takvom temelju učvrstila nacionalsocijalistička ideologija.

Napomenuto je kako je vjera u rasu za Hitlera bila temeljna vrijednost kojom je „pokretao“ mase. Međutim, vjera u rasu kao bit ratnih borbi omogućila je stvaranje svjetonazora masa utemeljenih na rasizmu i nacionalizmu. Kako navodi Tvrтко Švob u djelu *Ideologija i biologija*,

¹⁷ nacionalsocijalizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 5. 6. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42707>.

¹⁸ Aleksandra Držaić, »Politički i socijalni uzroci razvitka Nacizma«, *Epvlon: Časopis studenata povijesti Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli*, 11-12 (2016), str. 137.

rasist se u izricanju svojih svjetonazora ne vodi znanstvenim argumentima, već vjerom u vođu i u njegovo božansko podrijetlo, mitskim mišljenjem te vjerom u vođin neosporni autoritet i sposobnost vladanja. Dakle, u opreci s „obožavanjem vođe“ cijela se nacionalsocijalistička ideologija temeljila upravo na mržnji spram drugih rasa i nacija, prvenstveno prema Židovima, koji su se smatrali najvećim „neprijateljima“ države.

Prema tome, potrebno je istaknuti uzroke te obilježja nacionalsocijalističke ideologije koja se temelji na drugim ideologijama, odnosno na nacionalizmu i rasizmu, te mitološku i božansku pozadinu opravdanja samih rasističkih tendencija nacionalsocijalista. U vidu rasizma, nacionalsocijalistička ideologija u svoje svjetonazore implementira i koncept „arijske rase“ čije je nastojanje očuvanja „čistoće“ rezultiralo i brojnim eugeničkim intervencijama. Nužno je prikazati ideale Nacionalsocijalizma kako bi se utvrdilo u kojim je gledištima ideologije Nietzscheov nadčovjek služio kao afirmacija nacionalističkih i rasističkih tendencija.

3.1. Nacionalizam

Filozofski leksikon nacionalizam definira kao politički pokret ili ideju koja zagovara jedinstvo nacije, njezinih prava i interesa. Također, u leksikonu se naglašava da termin ima pozitivnu, ali i negativnu konotaciju. U svojem pozitivnom smislu znači određenu težnju nekog naroda, etnije ili pak populacije neke kolonije za stvaranjem vlastite nacije, odnosno države. Negativan smisao zagovara izrazito prikazivanje nacionalnih osjećaja pretežito prema pripadnicima drugih nacija. U *Rječniku filozofskih pojmova* nacionalizam se opisuje kao ideologija koju u pretjeranom obliku obilježava „isključivost, sebičnost i nedobronamjernost prema drugim nacijama i kulturama.“¹⁹ Dakle, nacionalizam negativnih konotacija nerijetko se povezuje sa ksenofobijom i etnocentrizmom, a takve nacionalističke sklonosti vidljive su i u samoj nacionalsocijalističkoj ideologiji.

Nacionalizam iz perspektive nacionalsocijalističke ideologije stvoren je, kako je već napomenuto, na tekovinama jedne nestabilnosti među Nijemcima što je definitivno pogodovalo idejama koje bi stvorile nadu u boljitak nacije. Stoga je nacionalizam, kojeg je „promovirao“ Nacionalsocijalizam, utemeljen na oživljavanju „organske“ teorije nacije i nacionalizma. Prema Anthony Smithu, u djelu *Nacionalizam i modernizam*, u opreci s modernističkim teorijama nacije i nacionalizma stoje primordijalizam i perenijalizam. Primordijalni nacionalizam potječe

¹⁹ Anto Mišić, *Rječnik filozofskih pojmova*, Verbum, Split 2000., str. 179.

iz razdoblja njemačkog romantizma, a obilježava ga uvjerenje da nacije postoje od pamtivijeka, da su nacije temelj povijesti te da je dužnost nacionalista ponovno oživjeti i probuditi samosvijest nacije kada je to nužno. Stoga bi se iz Smithovih opisa moglo zaključiti kako je nacionalizam u Nacionalsocijalizmu obilježavao organska primordijalna ideologija.

U djelu *Nacionalizam i modernizam* iznosi se primordijalna teorija antropologa i sociologa Pierrea van den Berghea koji smatra da su etničke skupine obilježene „ublaženim“ osjećajem srodstva. Međutim, Berghe smatra kako genetsku povezanost ne može shvatiti cijela etnija osim onih koji su najbliža rodbina, odnosno najbliže krvno srodstvo. Iz tog razloga, osjećaj srodstva stvara zajednički jezik, običaji, navike ili pak druge značajke koje diferenciraju određenu etničku skupinu. Zajednica stvara mitove o zajedničkim precima te se oni potvrđuju ukoliko se preklapaju s obilježjima stvarnih bioloških predaka. Na taj se način, prema primordijalnoj teoriji van den Berghea, stvara nacionalizam, odnosno nacionalni osjećaj. Stoga Smith ističe da mit o precima mora biti djelotvoran kako bi se u njega povjerovalo, budući da se primordijalni nacionalizam, kako je navedeno, ne može biološki potvrditi. Prema tome, Pierre van den Berghe navodi kako se u mit o zajedničkom podrijetlu i srodstvu ipak može povjerovati ukoliko su:

„ (...) pripadnici neke etničke skupine vanjštinom i kulturom dovoljno slični i ako su dovoljno dugo (...) živjeli zajedno i međusobno sklapali brakove kako bi mit imao znatnu mjeru biološke istine... Etničnost i rasa ne mogu se izmisliti ili zamisliti iz ničega. Njima se može manipulirati, iskorištavati ih, eksploatirati ih, naglašavati, dijeliti, ali moraju biti povezani nekom postojećom populacijom (...) Etničnost je *i* primordijalna *i* instrumentalna.“²⁰

Može se zaključiti kako je stvaranje nacionalnog osjećaja moguće potkrijepiti mitovima i na taj način instrumentalizirati određenu etničku skupinu za željene ciljeve. Zbog toga se nacionalsocijalistička ideologija koristi brojnim potkrijepama nacionalizma, a tu ulogu ponajprije nosi germanska mitologija. Germanska mitologija utemeljena je na rasnim osnovama, a nacionalizam se utvrđuje ukoliko se takva mitološka obilježja predaka uoče ili pak stvore na živućim članovima zajednice. Isto tako, Nietzscheov nadčovjek može se shvatiti kao određena „mitološka potkrijepa“ nacionalizma, budući da je njegov lik i filozofsko promišljanje preuzet kao svojevrsni ideal nacionalnog čovjeka.

²⁰ Anthony Smith, *Nacionalizam i modernizam: kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizma*, Biblioteka *Politička misao*, Zagreb 2003., str. 152-153.

3.2. Rasizam

Napomenuto je kako je vjera u rasu jedan od najvažnijih stavki za stvaranje nacionalnog jedinstva i ratnog naboja u nacionalsocijalističkoj ideologiji. Međutim, mitologizacijom „arijske rase“, odnosno implementiranjem nadčovjeka u takve ideale, nije se stvorio pozitivan osjećaj ljubavi spram vlastite nacije. Naprotiv, pozivanjem na mitove i lika nadčovjeka stvorio se isključivo rasistički naboj. Rasizam je, prema *Filozofijskom rječniku* Vladimira Filipovića, neznanstveno poimanje nejednakih vrijednosti ljudskih rasa. Ističe se da je nekolicina teoretičara u 19. stoljeću nastojala postaviti znanstvenu tezu rasizma na temelju darvinizma, antropometrijskih izučavanja i tumačenja kultura. Prvim osnivačem rasističke ideologije smatra se Joseph Arthur de Gobineau koji je napisao *Esej o nejednakosti ljudskih rasa* 1853. godine. Svoju rasističku teoriju obrazlaže tvrdnjom da se svi uspjesi čovječanstva mogu pripisati isključivo intelektualnoj i kreativnoj manjini koje su pripadale nordijskim europskim rasama čemu bi, prema Gobineau, pripadala i germanska rasa.

Također, u *Filozofijskom rječniku* izdvaja se da je na takvih tezama bila utemeljena i teorija o arijskoj rasi u nacionalsocijalističkoj ideologiji čiji je rasizam bio grub te je služio za stvaranje privilegija Germanima. Štoviše, Švob navodi da se s dolaskom Nacionalsocijalističke stranke na vlast rasistička ideologija neizmjereno brzo širila u Europi, ali i u svijetu. Nacionalsocijalistički rasizam djelomično je nadahnut prastarom germanskom mitologijom koja se nanovo proučavala nakon ujedinjenja Njemačke u 19. st., odnosno kako je već navedeno, dolaskom njemačkog romantizma: „Smatralo se da ova politeistička, tako zvana poganska mitologija opravdava društvene i političke programe koji su često bili ekstremno nacionalistički obojeni, dok je antisemitizam trebao promaknuti nadmoć pretpostavke "arijske" više rase.“²¹

Pojam antisemitizma (*Antisemitismus*), koji označuje netrpeljivost prema Židovima, preuzima osnivač Antisemitske lige 26. rujna 1879. godine Wilhelm Marr, a u rječnik njemačkog jezika ulazi s člankom Heinricha von Treitschkea, nacionalsocijalističkog povjesničara, objavljenog 15. studenog 1879. godine. U članku Heinricha von Treitschkea ističe se jedan od najutjecajnijih antisemitskih slogana – „Židovi su naša nesreća!“²². Animizitet prema Židovima datira i prije nacionalsocijalističke ideologije te se tada najviše zasnivao na religijskim

²¹ Tvrtko Švob, *Ideologija i biologija*, Sveučilišna knjižara Zagreb, Zagreb 2002., str. 70-71.

²² Pierre-Andre Taguieff, *Antisemitizam*, TIM press, Zagreb 2017., str. 12.

argumentacijama. Od 19. stoljeća antisemitizam poprima rasne i nacionalne osnove te u Njemačkoj postaje organiziranim pokretom. Također, za vrijeme Hitlera antisemitizam poprima i političku komponentu te se stoga netrpeljivost širila i u školama, raznim institucijama te propagandom.²³

Zbog rasne nacionalsocijalističke politike, odnosno zbog politike antisemitizma, stvorilo se uvriježeno mišljenje o nadmoćnoj rasi koju su nastojali potkrijepiti biološkim zakonitostima, posebice genetikom i jednostavnijim oblikom socijaldarvinizma. Takvu teoriju potkrjepljuje i duhovni i umni ideal koji odlikuje čovjeka „nadmoćne“ rase, tj. nadčovjeka. Prije svega, nadčovjek se preuzima kako bi potvrdio teze o „Arijcu“ i „arijskoj rasi“, tj. služi kao svojevrsni instrument političke propagande.

3.3. „Arijska rasa“

Omer Meržić u radu *Rasizam u Njemačkoj između dva svjetska rata* navodi kako su najveći zagovaratelji rasne nejednakosti ujedno bili i zagovaratelji eugenike. Iz tog razloga, predstoji pitanje na koji je način eugenika uvrstila rasističke teze iako je bila priznata kao znanost? Eugenika se razvila u 19. stoljeću, a Francis Galton je definira kao „znanost koja se bavi različitim utjecajima koji popravljaju urođena svojstva jedne rase, a i onima koji ih razvijaju na najveću korist“²⁴. Galton je tvrdio kako će „manje nadareni ljudi“ tvrdoglavo nastojati u produljenju svoje vrste što za rasista, prema Švobu, daje za pravo učvršćivanja stava da genetika determinira čovjekovu osobnost. Dakle, eugeničari smatraju da se štetne osobine kod ljudi u modernom dobu lako uklanjaju zbog uznapredovale medicine i društvene organizacije, ali da se unatoč tome ne mogu ukloniti genetske predispozicije za određene bolesti i malformacije. Prema tome, eugeničari nastoje izvršiti mjere kojima će regulirati rađanje zdravih potomaka. U tom duhu, Švob ističe i stav Karla Pearsona koji smatra da bi država trebala odrediti tko se smije razmnožavati. Dakle, vidljivo je kako je rasističke stavove bilo lako potkrijepiti eugenikom ukoliko se određena rasa na neki način prikaže genetski superiornijom.

Meržić ističe da je prema eugeničarima čovjek bijele rase dominantniji te su takav stav potkrjepljivali Darwinovom prirodnom selekcijom i teorijom evolucije. Također, navodi i da su nacionalsocijalistički eugeničar Eugen Fischer i političar Alfred Rosenberg uspostavili

²³ antisemitizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 6. 6. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3110>.

²⁴ Tvrtko Švob, *Ideologija i biologija*, str. 97.

hijerarhiju bijelih rasa te je tako na samom vrhu bila „viša rasa“, tj. *arijska*. „Arijska rasa“ podrazumijevala je Nizozemce, Skandinavce, poneke Engleze i Germane jer se smatralo da je njihova bijela rasa „najčišća“. Na samom dnu hijerarhijskog lanca nalazili su se Romi, Poljaci, Srbi, pripadnici crne rase te Židovi.²⁵

U nacionalsocijalističkoj Njemačkoj izražena je zloupotreba eugenike upravo u svrhu nacije, kako ju je, primjerice, zagovarao i Karl Pearson. U takvom nastojanju očuvanja nadmoći „arijske rase“ i osiguranja nasljeđivanja isključivo „pozitivnih“ svojstava, Njemačka je provodila mnoštvo nehumanih postupaka. Primjerice, Švob naglašava kako je na početku eugeničkih intervencija u Njemačkoj steriliziran velik broj ljudi zbog psihičkih oboljenja. Osim sterilizacije ljudi s psihičkim oboljenjima, sterilizirali su se u ljudi sa sljepoćom, gluhoćom, alkoholičari i sl. Provodilo se i osam zakona koji se odnose na pitanje rase i gena, a 1935. godine doneseni su i Nurnberški zakoni koji zabranjuju brak sa Židovima dok su „rasni higijeničari“ određivali koliki je idealan broj djece po obitelji.²⁶

Hijacint Bošković u djelu *Filozofski izvori fašizma i nacionalnog socijalizma* iznosi sljedeći Hitlerov opis dužnosti države: „Država je organizacija zajednice živih bića, koja se duhovno naliče međusobno i ujedinjuju, da *obezbjede trajnost svoje rasne naravi* i da dostignu cilj, koji je Providnost dodijelila njihovu postojanju.“²⁷ Bošković ističe da se iz takvog Hitlerovog stava može zaključiti kako je vrhovni cilj isključivo unaprjeđenje čistoće rase. Budući da se provodilo mnoštvo nehumanih mjera u svrhu očuvanja „arijske rase“, nužno je zapitati se kakva obilježja je podrazumijevao čovjek „čiste rase“ te odakle takav mit potječe. Jean-Luc Nancy i Philippe Lacoue-Labarthe u radu *Izgradnja nacističkog mita* ističu kako se u nacionalsocijalističkoj ideologiji rasa, odnosno nacija ili narod, gradi na „konceptu krvi“ – „*Blut und Boden*“²⁸. Odabir pripadnosti određenom narodu prema krvi svojevrstni je odmak od romantičarske pripadnosti određenom narodu jezikom. Švob ističe da se pripadnost narodu, tj. rasi temeljila na krvi jer su se njemačkim jezikom služili i sami Židovi. Poblježe rečeno, takav odmak učinjen je jer je, kako navode Nancy i Lacoue-Labarthe, nacionalsocijalizam uvidio da je krv motiv prirodne

²⁵ Omer Meržić, »Rasizam u Njemačkoj između dva svjetska rata«, *Essehist : časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti* 10 (10/2019), str. 98.

²⁶ Velimir Buršić, »Biologizam u nacističkoj ideologiji«, *Epvlon: Časopis studenata povijesti Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli*, 11-12 (2016), str. 110-111.

²⁷ Hijacint Bošković, *Filozofski izvori fašizma i nacionalnog socijalizma*, Dom i svijet, Zagreb 2000., str. 44-45.

²⁸ Jean-Luc Nancy; Philippe Lacoue-Labarthe, »Izgradnja nacističkog mita«, *Zeničke sveske - Časopis za društvenu fenomenologiju i kulturnu dijalogiku*, 7(2008), str. 173.

selekcije, tj. „prirodne volje“ te kao takva naznačuje htijenje razlikovanja i razabiranja od drugih:

„(...) jezik bez ikakve sumnje pripada elementu univerzalnog. U najmanju ruku, ako nije pothranjivan krvlju, on se izlaže opasnosti da se uvijek pojavi na strani onoga što ostaje formalno i bez supstancije. Nasuprot tome, krv je priroda, prirodno odabiranje (s darvinizmom u pozadini) (...).“²⁹

Alfred Rosenberg smatrao je kako „arijska krv“ potječe iz Atlantide, a sama „arijska rasa“ potječe iz mita o suncu, budući da su narodi Sjevera, koji spadaju u „arijsku rasu“, fascinirani uprizorenjima sunca u svojoj mitološkoj baštini. Simboli nacionalsocijalizma također nose sunčevu simboliku (*svastika*), a samo sunce je prikaz svjetlosti, toplote i snage. Međutim, Nancy i Lacoue-Labarthe ističu da postoji i mnoštvo pripisanih epiteta Arijevcu, a onaj najistaknutiji je „tvorac civilizacije“. Švob ističe i vanjska obilježja koja su odlikovala „arijskog čovjeka“, a koje Hitler navodi u *Mojoj borbi*: „ (...) vladajući narod mogu biti Germani u liku Nijemaca. Najvrjedniji Nijemac je onaj koji se može označiti nadčovjekom, a odlikuje se visokim rastom, dugom lubanjom, plavom kosom i modrim očima.“³⁰

Iz izdvojenog opisa „najvrjednijeg Nijemca“ vidljivo je kako se napominje da se „najvrjedniji Nijemac“ označuje terminom „nadčovjek“. Dakle, osim vanjskih obilježja Arijca iz mitološkog temelja, postoje i određene tjelesne, duševne i mentalne karakteristike kojima je Nietzscheov nadčovjek služio kao inspiracija i opravdanje njegove „nadmoći“.

²⁹ Jean-Luc Nancy; Philippe Lacoue-Labarthe, »Izgradnja nacističkog mita«, str. 174.

³⁰ Tvrтко Švob, *Ideologija i biologija*, str. 79.

4. Implementiranje Nietzscheove filozofije u nacionalsocijalističku ideologiju

Grlić ističe da je Nietzscheova filozofija doživjela mnoštvo interpretacija, napada, ali i obrana kao nijedna druga filozofska koncepcija. Prema Grliću, Nietzsche svojim brojnim oprečnim stajalištima ostavlja prostor za raznolika promišljanja o njegovoj filozofiji: „Nietzscheova filozofija je doživjela kao rijetko koja da je protivnici iz često »nepomirljivih« tabora usvoje kao svoju, da je tretiraju i pragmatički, i materijalistički, i subjektivno-idealistički, egzistencijalistički, pa čak i teološko i katolički!“³¹

U mnoštvu interpretacija, Nietzscheova filozofija služila je i kao jedan od temeljnih opravdanja nacionalsocijalističke ideologije. Grlić navodi kako je u Njemačkoj godinama nakon završetka Drugog svjetskog rata Nietzsche bio „tabu tema“ njemačkih sveučilišta. Bavljenje Nietzscheovom filozofijom predstavljalo je strah profesorima sveučilišta jer su se bojali optužbe „kako zloupotrebljavaju katedre za onog koga su tako pompozno bili hvalili nacionalsocijalisti.“³² Dugogodišnji strah od „osude“ djelomično je opravdan jer je i sam Rosenberg zbrajao Nietzschea u „idejne osnivače pokreta“³³ što je nedvojbeno stvorilo brojne stereotipe u vidu njegovog stvaralaštva.

Grlić smatra da je ironična činjenica što nijedan od nacionalsocijalističkih interpretatora njegovih djela nije uzimao u obzir da je sam Nietzsche prezirao što svoja djela piše na njemačkom jeziku jer je svojedobno smatrao kako Nijemci nose teret velikih „kulturnih zločina“³⁴ te da Nijemci njegova doba nisu dobri mislioci. Također, pribojavao se da njegovo pisanje na njemačkom jeziku ne bi stvorilo dojam da služi kao „podrška“ bilo kakvim težnjama carstva. Prema tome, može se zaključiti kako Nietzsche nije imao previše nacionalističkih i patriotski usmjerenih ideja u djelima. Stoga se daje naslutiti kako se i Nietzscheov nadčovjek kroz prizmu Nacionalsocijalizma može isključivo misinterpretirati, budući da je u nacionalsocijalističkoj ideologiji nacionalizam te, kako navodi Grlić, „pokornost organizaciji“³⁵, primaran izvor ideja. Iz tog razloga preostaje utvrditi u kojim je okolnostima Nietzscheova misao zloupotrebljena te koji su događaji uzrokovali pogrešne interpretacije njegove filozofije i nadčovjeka.

³¹ Danko Grlić, *Friedrich Nietzsche*, str. 23.

³² Isto, str. 6.

³³ Isto, str. 16.

³⁴ Isto.

³⁵ Isto, str. 17.

4.1. Uzroci preuzimanja Nietzscheovih promišljanja

Friedrich Nietzsche duševno se razbolijeva, 1889. godine doživljava potpuni slom, a 1900. godine umire. Nietzscheovo oboljenje relevantno je za prikaz uzroka preuzimanja njegovih filozofskih promišljanja od strane Nacionalsocijalista. U vrijeme Nietzscheove bolesti njegova sestra Elisabeth Förster Nietzsche preuzela je pravo na izdavanje njegovih djela. Djela su upravo zbog sestrinog „upravljanja“ dobila nacionalsocijalističke elemente.

Elisabeth Förster Nietzsche 1885. godine udaje se za Bernharda Förstera, vođu njemačkog antisemitskog pokreta, s kojim je i sama Elisabeth dijelila stavove. Friedrich Nietzsche nije odobravao Förstera upravo zbog njegovih antisemitskih težnji. Međutim, Walter Kaufmann u djelu *Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist* ističe kako Nietzscheova odbojnost spram antisemitizma nije potaknuta isključivo Försterovom ideologijom koju su činili oduševljenje Wagnerom, rasistički pojmovi Arthura de Gobineauma ili pak vlastite zamisli kao što je, primjerice, da je sami Krist Arijevac. Kaufmann ističe da je Nietzscheovo neodobranje antisemitizma vidljivo i u njegovoj promjeni odnosa s Richardom Wagnerom, primarno zbog njegovih antisemitskih tendencija i kršćanske orijentacije te da je takve stavove izrazio i u djelu *Ljudsko, suviše ljudsko već* 1878. godine. Prema tome, postavlja se pitanje na koji je način Elisabeth Förster Nietzsche uspjela pripisati dugi niz godina antisemitske, pa napose i nacionalsocijalističke konotacije autoru koji zasigurno ne bi odobravao takvu ideologiju?

Bernhard Förster emigrirao je u Paragvaj zajedno s Elisabeth gdje su osnovali koloniju „Nueva Germania“. Nakon neuspjelih ideoloških pothvata, Elisabeth postaje skrbnicom Nietzschea te nakon njegove smrti osniva Nietzsche-Archiv u kojemu je preuređivala Nietzscheova djela u korist ideologije. Elisabeth je krivotvorila mnoštvo Nietzscheovih pisama, nerijetko ih je preadresirala na svoje ime te umetala određene preinake. Grlić objašnjava koje su krajnje nakane njezinih falsifikacija:

„Tako je u Nietzscheovom pismu od 3. svibnja 1888, između ostalog, napisala nekoliko antisemitskih fraza s jasnom intencijom da brata idejno približi rasizmu. No pažljivijem su čitaocu ta mjesta već i prije bila dubiozna i u proturječnosti s bitnim intencijama cjelokupnog ostalog Nietzscheovog teksta.“³⁶

Sam Nietzsche je u nekoliko pisama upućenih Elisabeth izrazio ljutnju i brigu kada je uvidio da se njegova djela koriste u svrhu antisemitskog teutonizma, na kojemu je stvorena i sama

³⁶ Isto, str. 30.

kolonija. Antisemitski teutonizam bio je, kako navodi Kaufmann, svojevrsna preteča Nationalsocijalizma što je vidljivo iz samog nazivlja koje izražava animozitet prema Židovima te idealizira teutonice, antičko germansko pleme. Stoga Nietzsche i u svojem posljednjem djelu *Ecce Homo* izražava nezadovoljstvo što ga se povezuje s takvom ideologijom.³⁷

Nakon Nietzscheove smrti i osnivanja arhiva, Elisabeth je Hitleru, kako navodi Grlić, „uz veliku pompu i duboko štovanje simbolički predala Nietzscheov štap.“³⁸ Međutim, Nietzsche je i za vrijeme svojeg života u pismima izrazio zabrinutost uvidjevši opčinjenost antisemitista Zaratuštom i nadčovjekom te njihovim nastojanjem stvaranja vlastite interpretacije pojmovi.³⁹ Može se zaključiti kako su Elisabethine preinake za vrijeme njegova života te one nastale nakon s osnivanjem arhiva uvelike utjecale na nacionalsocijalističko poimanje djela.

4.2. Interpretacija „volje za moći“ Alfreda Baeumlera

U Grličevom *Leksikonu filozofa* navodi se da Karl Schlechta, Nietzscheov interpretator te jedan od djelatnika Nietzsche-Arhiva, zasluge za antisemitske, odnosno fašističke interpretacije nije pripisivao isključivo njegovoj sestri Elisabeth. Uz njezine falsifikate postojala su i brojna tumačenja od kojih je možda najutjecajnija ona Alfreda Baeumlera, nacionalsocijalistički usmjerenog filozofa. Kako navodi Endre Kiss u radu *Nietzsche? Baeumler ili o mogućnosti pozitivne fašističke metafizike*, Baeumler Nietzschea u djelu *Nietzsche: Der Philosoph und Politiker* „povijesnofilozofijski najpoučnije i najinteresantnije, ali bez sumnje i najkobnije – »fašizira«.“⁴⁰ Točnije, Kaufmann navodi kako Baeumler Nietzschea proučava polazeći od pretpostavke da je Nietzsche, prije svega, politički filozof. Također, Kiss navodi kako je temeljno polazište Baeumlera zapravo izbacivanje i „pretumačenje“ onoga što nije u skladu s njegovim promišljanjem, odnosno s nacionalsocijalističkom ideologijom.

Kako je već napomenuto, Grlić je nagovijestio da je volja za moći najzloupotreblijenija koncepcija Nietzscheove filozofije. Iz tog razloga istaknut će se koncepcija volje za moći kako

³⁷ Walter Kaufmann, *Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1974., str. 45-46.

³⁸ Danko Grlić, *Friedrich Nietzsche*, str. 30.

³⁹ Walter Kaufmann, *Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist*, str. 44. „I have somehow something like "influence." . . . In the *Anti-Semitic Correspondence* (...) my name is mentioned almost in every issue. Zarathustra, "the divine man," has charmed the anti-Semites; there is a special anti-Semitic interpretation of it which made me laugh very much (...).“

⁴⁰ Endre Kiss, »Nietzsche? Baeumler ili o mogućnosti pozitivne fašističke metafizike«, *Politička misao: časopis za politologiju*, 01 (1989), str. 146.

je prikazana u radu *Nietzsche? Baeumler ili o mogućnosti pozitivne fašističke metafizike*, odnosno u vidu interpretacije Baeumlera iz djela *Nietzsche: Der Philosoph und Politiker*, u kojoj je ona svojevrsna „fašistička metafizika“⁴¹. Budući da se utvrdilo da je Nietzscheov nadčovjek utemeljen kao čovjek kojeg odlikuje „najviše volje za moći“⁴², Baeumlerovo pretumačenje Nietzscheove koncepcije približit će čitav nacionalsocijalistički prikaz njegove filozofije. Prikaz Baeumlerovog pretumačenja stvorit će temelj za daljnje interpretacije miskoncepcija u nacionalsocijalističkom poimanju nadčovjeka.

Volja za moć se, u vidu Baeumlerove „fašističke metafizike“, tumači da započinje kada se shvati kako ona nije usmjerena na bilo što ili pak da ne predstavlja moć prema drugima. Baeumler ističe da je volja „samo izraz cjelokupnog stanja svakog bića“⁴³. Nadalje, Baeumler objašnjava kako se volja za moći u čovjeka manifestira kao zapovijedanje te da je „zapovijedanje afekt, a sami afekt je 'iznenadna eksplozija moći'“⁴⁴. Takva Baeumlerova interpretacija volje za moći nalik je onome što joj je i sam Nietzsche predvidio. Prema tome, na koji je način Baeumler afirmirao volju za moći kao nacionalsocijalistički koncept? Da bi se volja za moći iz Baeumlerove perspektive prikazala kao „istiniti poredak“ njezina manifestacija kod čovjeka mora se opravdati u vidu nacionalsocijalističke ideologije.

Prema tome, Kiss izdvaja dvije teze kojima je Baeumler afirmirao fašističke tendencije u Nietzscheovom stvaralaštvu iz kojih se daje naslutiti daljnja analiza:

„ 1. Nietzscheova filozofija je negacija i prevladavanje svake značajnije povijesnoidejne struje prošlosti. S njom započinje nešto apsolutno novo u povijesti mišljenja.

2. Nietzsche je stvorio novu metafiziku. Njegova metafizika volje za moć je identična s pozitivnom fašističkom metafizikom; Nietzsche je, dakle, začetnik pozitivne fašističke metafizike.“⁴⁵

U odnosu na prvu tezu Kissa, može se zaključiti kako je Nietzscheova filozofija definitivno napravila veliki odmak od, primjerice, metafizičke tradicije. No takve tendencije Baeumler je stavio u drugi plan te ih je pripisao kao odmak koji je učinjen upravo kao simbol nastanka

⁴¹ Endre Kiss, »Nietzsche? Baeumler ili o mogućnosti pozitivne fašističke metafizike«, str. 148.

⁴² Danko Grlić, *Friedrich Nietzsche*, str. 97.

⁴³ Alfred Baeumler, *Nietzsche: Der Philosoph und Politiker*, Reclam, Leipzig 1931., str. 47. „Wille ist nur ein Ausdruck für den jeweiligen Gesamtzustand eines Seienden.“

⁴⁴ Alfred Baeumler, *Nietzsche: Der Philosoph und Politiker*, str. 47. „Im Menschen sieht das so aus: Wollen ist Befehlen, Befehlen aber ist ein Affekt, und dieser Affekt ist eine 'plöggliche Krafterplosion'.“

⁴⁵ Endre Kiss, »Nietzsche? Baeumler ili o mogućnosti pozitivne fašističke metafizike«, str. 147.

ideologije. Iz tog razloga Kiss smatra kako je Baeumlerova primarna stavka u opravdanju prethodnih dviju teza ukinuti sve relativizirajuće i kritičko u njegovoj filozofiji kako bi opravdao fašističke stavove. Stoga Baeumler, kako bi opravdao ukidanje relativizma i kriticizma, ističe da Nietzsche nije puki nihilist i kritičar kakvim ga se može smatrati tijekom tumačenja njegovih djela:

„ (...) on je također omogućio da se vidi koji je uvijek bio i uvijek će biti. Taj nacrt vječnoga poretka svijeta, koji je njegovo vlastito filozofsko dostignuće, najuže je povezan s njegovom vjerom u sudbinu. On je razorio lažni poredak svijeta svijesti samo zato da bi omogućio da u kraljevstvu naših misli stupi na njegovo mjesto istiniti poredak volje za moć...“⁴⁶

Prema tome, Baeumlerova interpretacija volje za moći ukazuje na moć koja je nužna za uspostavu „novog istinitog poretka“. Samo Baeumlerovo uvrštavanje da je volja za moć „istiniti poredak“ daje naslutiti kako se nacionalsocijalističkim tendencijama pripisuje „uzvišenost“ jedine prave istine. Stoga se može zaključiti kako je Baeumler iz ovakve perspektive nastojao legitimirati nacionalsocijalistički moment i drugih koncepcija Nietzscheove filozofije pa tako i nadčovjeka.

⁴⁶ Isto, str. 148.

5. Nadčovjek kao simbol Arijsca i sredstvo potkrijepe nacionalsocijalističke ideologije

Utvrđeno je na koje je načine Nietzscheova filozofija dugi niz godina bila interpretirana u vidu Nacionalsocijalizma. Prikazani uzroci preuzimanja Nietzscheove misli u svrhu ideologije omogućili su i stvaranje nacionalsocijalističke „istožnačnice“ nadčovjeka, a to je Arijac. Arijac, tj. arijska rasa, svoje temeljne postavke nosi iz pseudoznanstvenih pretpostavki čiji je temelj prvenstveno iskazan u vidu Hitlerovih pretpostavki koje iznosi u *Mojoj borbi. Uz Moju borbu*, izvorište postavki nalazi se i u germanskoj mitologiji koja inspirira i samog Hitlera. Prema tome, može se zaključiti kako se i sam Nietzscheov nadčovjek „mitologizira“ i modelira u aspektu koji mu Nietzsche nije namijenio. Prikazane temeljne postavke nacionalsocijalističkih pretumačenja Nietzscheove filozofije ukazuju i na pretumačenja Zaratustre, tj. nadčovjeka, koji je objedinio sva nacionalsocijalistička nastojanja prikaza Nietzscheove misli.

U djelu *The Nietzsche Legacy in Germany: 1890-1990* Steven E. Aschheim ističe kako je u Njemačkoj već u vrijeme Prvog svjetskog rata Nietzscheov Zaratustra služio kao inspiracija i utjeha samim vojnicima koji su odlazili u ratne pohode. Njemački vojnici su sa sobom nosili i djelo *Tako je govorio Zaratustra*, a sami Zaratustra ih je, nalik „mitološkom junaku“, bodrio za ratne pohode te ulijevao nadu. Nancy i Lacoue-Labarthe u radu *Izgradnja nacističkog mita*, ističu da je za stvaranje mita potrebno „probuditi njegovu moć.“⁴⁷ „Buđenje moći“ podrazumijevalo bi, kako navode Nancy i Lacoue-Labarthe, buđenje mita rase i naroda naspram „nepostojanosti apstraktnih univerzalija (nauke, demokratije, filozofije).“⁴⁸ Međutim, u Nietzscheovom slučaju, mit se nije budio naspram njegove filozofije, već prikazivanjem njegove filozofije, konkretno nadčovjeka, u mitskom aspektu. U radu *Izgradnja nacističkog mita* autori navode Rosenbergovo tematiziranje mita: „Život jedne rase, jednog naroda, nije neka filozofija s logičnim razvitkom, ni proces koji se odvija po prirodnim zakonima, već oblikovanje jedne mistične sinteze.“⁴⁹

Međutim, Nietzscheov Zaratustra sam postaje „mističnom sintezom“. Razlog takvog preuzimanja Zaratustre i nadčovjeka, odnosno njegove mitologizacije, Thomas Bauer bi, u radu *Nietzsche and Nazism*, pripisao „nepreciznoj strukturi“ Nietzscheovih djela, a Danko Grlić, kako je i istaknuto, brojnim oprečnim stajalištima. Iz tog razloga, sami Zaratustra podoban je za mnoštvo različitih interpretacija. Stoga se može zamijetiti da je takav status *Zaratustre*

⁴⁷ Jean-Luc Nancy; Philippe Lacoue-Labarthe, »Izgradnja nacističkog mita«, str. 172.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Isto, str. 173.

omogućio izgradnju „mitskog temelja“ samom nadčovjeku, tj. omogućeno mu je postati nacionalsocijalističkim mitom.

Istaknuto je kako je Rosenberg arijskoj krvi pripisao mistično podrijetlo te da je Arijac „tvorac civilizacije“ i nositelj simbola sunca. Prema tome, na koji se način takva mitološka potkrjepa Arijca povezivala sa samim Nietzscheovim nadčovjekom? Izvanjski izgled te fizičke sposobnosti Arijca utemeljene su na biološkim pretpostavkama za koje se danas zna da su neodržive. Takve odrednice crpile su se iz podrijetla rase za koju je smatrano da je mitološkog podrijetla. Međutim, mitološki temelji donijeli su i legitimaciju nadčovjekovih sposobnosti te karaktera. Ipak, onaj koji je najviše doprinio u stvaranju slike svjetonazora iskonskog Arijca bio je Nietzscheov nadčovjek. Stoga je Nietzscheov nadčovjek najiskorišteniji simbol za svrhu potkrijepe duševnog te intelektualnog stanja iskonskog Arijca.

Riječi Hitlerove *Moje borbe* utvrđuju prethodno prikazan temelj „arijske rase“ u motivu krvi i „krvnoj čistoći. Dakle, Arijac je poznat po svojem izgledu kojeg bi „čistoća rase“ trebala omogućiti. Međutim, prema Hitleru, rasa Arijcu omogućuje i mnoštvo sposobnosti te vještina koje su svojstvene isključivo njemu. Hitler ističe da je uzrok nadmoćnosti Arijca upravo u posebnosti njegovog nagona za samoodržanjem. Njegovo samoodržanje je u „najplemenitijem obliku“⁵⁰ jer je „vlastito Ja podredio životu cjeline i, ako trenutak to zahtijeva, prinosi ga za žrtvu.“⁵¹ U navodu se može zamijetiti da bi žrtva u svrhu nacije imala za svoj krajnji cilj stvoriti nove kulturološke temelje jer je „samo on iz čistog duha oblikovao onu stvaralačku snagu, koju iz jedinstvene veze surove šake i genijalnog intelekta stvara spomenike ljudske kulture“⁵².

Stoga se može postaviti pitanje o kakvim je karakteristikama riječ te u kojim se aspektima Nietzscheov nadčovjek iskorištava kao simbol „arijskog čovjeka“? Prije svega, Arijac se s nadčovjekom može poistovjetiti u njegovoj mogućnosti utemeljenja kulture, tj. uspostavljanja kulture na novim temeljima što potvrđuje Hitler u *Mojoj borbi*:

„Kad bi se čovječanstvo podijelilo u tri kategorije: u utemeljivače, u obnašatelje i rušitelje kulture, tada bi, dabome, kao predstavnik prve došao u obzir samo Arijac. Od njega potječu temelji i zidovi svih kulturnih tvorevina, samo su vanjski oblik i boja, uvjetovani odgovarajućim karakternim crtama pojedinih naroda.“⁵³

⁵⁰ Adolf Hitler, *Moja borba*, Croatiaprojekt, Zagreb 1999., str. 112.

⁵¹ Isto.

⁵² Isto.

⁵³ Adolf Hitler, *Moja borba*, str. 110.

U tom aspektu, Thomas Bauer u radu *Nietzsche and Nazism* navodi da se Nietzschea nerijetko opisivalo kao „radikalnog aristokrata“ jer je nastojao odbaciti „kulturu mase“ te je odlučio samostalno stvoriti drugačiju. Individua koja je sposobna za stvaranje nove kulture je, kako ističe Bauer, posebna vrsta čovjeka iznimnih duhovnih i intelektualnih sposobnosti.⁵⁴ Iznimne duhovne i intelektualne sposobnosti nadčovjeka bi, u nacionalsocijalističkom pogledu, obuhvaćale mogućnost raskida s dotadašnjim ustaljenim vrijednostima i načelima.

Arijac također raskida s vrijednostima, a za takav raskid je najnužnija moć. Hitler u *Mojoj borbi* nastoji legitimirati „volju za moći“ Arijca kao volju čiji su ciljevi spasonosni za čovječanstvo. Stoga se za njegovu moć može reći da je gotovo mitskog podrijetla te da je zbog toga sposobna nagovijestiti nove kulturne tvorevine za koje je zaslužna iznimnost „arijske rase“:

„Nije, dakle, slučajno, da su prve kulture nastale ondje, gdje je Arijac, susrevši se s nižim narodima, ove pokorio i podvrgao svojoj volji. Oni su tada bili prvo tehničko sredstvo u službi kulture u nastanku. Time je bio jasno naznačen put kojim Arijac treba ići. On je kao porobljivač pokorio niže ljude i uredio njihovu praktičnu djelatnost pod svojim zapovjedništvom, prema svojoj volji i za svoje ciljeve.“⁵⁵

Prema navodu iz *Moje borbe* može se uočiti i druga poveznica s nadčovjekom, koja je u skladu sa stvaranjem nove kulture, a to je stvaranje i vlastitih moralnih vrijednosti. Baeumler u zaključnom dijelu *Also sprach Zarathustra* navodi kako je *Zarathustra* iznimno unikatno djelo koje je uspostavilo svoj vlastiti žanr u kojemu je sintetizirana cijela Nietzscheova filozofija. Iz tog razloga bi i lik Zarathustre bio onaj koji stvara „vlastiti žanr“ i stoga je nedvojbeno da se filozofska vlastitost može poistovjetiti i s onom njegovog „utjelovljenja“ – Arijca.

Alfred Baeumler ističe da je u biti Zarathustre koncept vječnog vraćanja jednakog te u vidu takve koncepcije navodi „Nietzscheovu nakanu“ koju donosi Zarathustrom. Zarathustrino preuzimanje „odgovornosti“ za vlastiti život, budući da ga obilježava „vječno vraćanje“, u čitateljstvu bi budilo pitanje: „Je li ono što radim takvo da to želim učiniti bezbroj puta?“⁵⁶ Prema tome, budući da je sam Hitler za nacionalsocijalističku ideologiju utjelovljenje nadčovjeka, takav prikaz bi se ujediniio s njihovim osjećajem odgovornosti za prijenosom novih vrijednosti što je slučaj i Nietzscheovog Zarathustre: „Presit sam svoje mudrosti, poput pčele što je nabrala previše

⁵⁴ Thomas Bauer, *Nietzsche and Nazism*, GRIN Verlag, Norderstedt 2005., str. 7.

⁵⁵ Adolf Hitler, *Moja borba*, str. 111.

⁵⁶ Alfred Baeumler, »Nachwort«, u: Nietzsche, Friedrich, *Also sprach Zarathustra*, Alfred Kroener Verlag, Stuttgart 1930., str. 414.

meda; potrebne su mi ruke što se pružaju. (...) Gle! Ovaj se pehar hoće opet isprazniti, i Zaratustra hoće opet biti čovjekom.“⁵⁷

Zaratustra preuzima ljudsko obličje kako bi prenio drugim ljudima svoje mudrosti. Njegov silazak s gorja podsjeća na Hitlerov prijenos ideoloških sastavnica u *Mojoj borbi* kao utjelovljenje mudrosti koju nosi „najvjerniji“ prikaz Arijca. Iz tog razloga, može se zaključiti da je primarna poveznica nadčovjeka i Arijca težnja za isticanjem „odabranih“ individua za kreiranje novog stanja. Kako je napomenuto, „novo stanje“ Arijac omogućuje kao i nadčovjek stvaranjem novih vrijednosti, a one se konkretno sjedinjuju u negiranju kršćansko–židovskog morala, demokracije te podrijetlom moralnih vrijednosti utemeljenih na principu nejednakosti.

Bauer u *Nietzsche and Nazism* ističe kako je Nietzsche u svojem stvaralaštvu nastojao odvratiti ljude od „ustaljenih vrijednosti“, a kojima je zapravo temelj i u demokratičnosti. Ističe da je Nietzsche u demokratičnosti vidio poseban oblik zla te joj zato pripisuje krivicu propadanja i smanjenja vrijednosti ljudskih bića. Stoga bi aristokratsko društvo prema Nietzscheu bilo najpogodnije za napredak.⁵⁸ Utoliko se nanovo može zamijetiti Nietzscheov princip nejednakosti kojim bi se potkrijepilo i odbacivanje demokracije. Hitler u *Mojoj borbi* navodi svoje viđenje demokracije:

„Budući da demokracija (...) najbolje poznaje vrijednost snage, ona najčešće juriša na one, u čijem biću njuši nešto od tog tako rijetkog materijala. Nasuprot tome, ona hvali svakog slabića druge strane, čas oprezno, čas glasnije, već prema spoznatoj ili pretpostavljenoj duhovnoj kvaliteti.“⁵⁹

Bauer ističe da je takvo favoriziranje aristokracije jasna poveznica Nietzschea i Hitlera te bi se tako mogli povezati i Arijac i nadčovjek.

Nadžovjek, kao i Arijac, prikaz su onoga koji je „iznad“ ostalih svojim mudrosnim i duhovnim sposobnostima te kao takvi trebaju osjećati nadmoć i preuzeti odgovornost za stvaranje novog poretka. Unatoč mogućnosti uspostave brojnih poveznica Arijca s nadčovjekom, postojala je i „druga strana“ prema kojoj je takva poveznica neodrživa, a cijeli je koncept utemeljen na pretumačenju Nacionalsocijalista. Uz prikazano pretumačenje svih Nietzscheovih koncepcija mogu se utvrditi i brojne pogreške, odnosno tumačenja koja su služila u korist ideologije.

⁵⁷ Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 19.

⁵⁸ Thomas Bauer, *Nietzsche and Nazism*, str. 8.

⁵⁹ Adolf Hitler, *Moja borba*, str. 22.

6. Miskoncepcije u nacionalsocijalističkom poimanju Nietzscheovog nadčovjeka

Budući da je Baeumler najpoznatiji nacionalsocijalistički tumač Nietzscheovog rada, te je iznesena njegova interpretacija volje za moći, prikazat će se i njegova interpretacija, odnosno, kako Kiss navodi, „pretumačenje nadčovjeka“: „Nietzscheov Zaratustra usmjeren je protiv demokratskih i socijalističkih ideala. Nadčovjek je protuslika posljednjeg čovjeka, tj. funkcionara demokratsko-socijalističkog društva.“⁶⁰

U prikazanom Baeumlerovom pretumačenju nadčovjeka može se zamijetiti politička sastavnica kojom se služi tijekom interpretacije. Samo djelo *Nietzsche: Der Philosoph und Politiker* Baeumler dijeli na dva djela u kojemu ga razjašnjava kao filozofa, ali i kao političara. Zbog toga je jasno usmjerenje nadčovjeka kao legitimacije ideologije i samog „vođe“. Prema tome, Nietzsche je iz Baeumlerove perspektive, a samim time i Nacionalsocijalizma, pretežito političan, a nadčovjek je stoga „političko sredstvo“. Takvo „politiziranje“ nadčovjeka moguće je povezati s Nietzscheovom kritikom demokracije što je pogodovalo za stvaranje nadčovjeka kao „aristokrata“. U principu nejednakosti Nacionalsocijalizma, nadčovjek je predodređen biti ne samo duhovnim „vođom“ nego i onim političkim što je moguća interpretacija i same Nietzscheove misli.

Međutim, u poglavlju koje tematizira temeljne postavke Nietzscheovog nadčovjeka, istaknuta je njegova uloga prema Bošnjaku u kojoj će nadčovjek „osigurati stanje u kojem će jači ljudi biti nužni“⁶¹. Ukoliko bi se Bošnjakova definicija nadčovjeka sagledala iz nacionalsocijalističke perspektive, dalo bi se naslutiti da je „jači čovjek“ onaj koji djeluje u skladu s ideološkim težnjama te prihvaća ratno stanje kao svrhu očuvanja nacionalnog identiteta te „čistoće rase“. Takve tendencije mogu se potvrditi i djelom *Moja borba*:

„Sve se na zemlji može popraviti. Svaki poraz može postati ocem kasnije pobjede. Svaki izgubljeni rat uzrokom kasnijeg uspona, svaka nevolja oplodjenje ljudske energije, a iz svake pokorenosti mogu proizaći snage za novi duhovni preporod – dokle god se krv održava čistom. Samo izgubljena čistoća krvi zauvijek uništava unutarnju sreću, ruši čovjeka zauvijek, a posljedice se više nikada ne mogu ukloniti iz tijela i duha.“⁶²

⁶⁰ Endre Kiss, »Nietzsche? Baeumler ili o mogućnosti pozitivne fašističke metafizike«, str. 160.

⁶¹ Branko Bošnjak, *Filozofija: uvod u filozofsko mišljenje i rječnik*, str. 163.

⁶² Adolf Hitler, *Moja borba*, str. 122.

Međutim, danas nakon utvrđenih falsifikacija Elisabeth, pretumačenja Baeumlera te drugih pripadnika Nationalsocijalizma, jasno je da za Nietzschea „jači čovjek“ – nadčovjek, onaj koji nastoji odbaciti ustaljene vrijednosti te prigriliti ovozemaljski zanos. Stoga bi Nietzscheov nadčovjek predstavljao takvo novo stanje duha, a ne fašistički usmjeren zanos ili pak simbol.

Baeumler u zaključnoj riječi *Also sprach Zarathustra* navodi da je *Volja za moć* zgrada kojoj je Zarathustra predvorje.⁶³ Stoga bi se moglo zaključiti da je koncept volje za moći jedna od najbitnijih odlika nadčovjeka u nacionalsocijalističkoj ideologiji. Kao najzloupotrijebljenija koncepcija, volja za moći je u Nationalsocijalizmu nerijetko potkrijepljena prikazom rata kao stanja koje je stvoreno u „više svrhe“. Takvu nacionalsocijalističku tezu olako se moglo potkrijepiti Nietzscheovim djelom *Volja za moć* u kojem nerijetko prikazuje „ratnike“ kao ideal i samo ratno stanje: „ (...)život je posljedica rata, samo društvo sredstvo rata...“⁶⁴ Nietzsche svoje stavove o ratu nadalje obrazlaže:

„Ostatak ljudi, sve što *nije* ratničko po instinktu, hoće mir, hoće slogu, hoće »slobodu«, hoće »jednaka prava« –: imena su to i stupnjevi za jedno te isto. – Poći onamo gdje nije neophodno braniti se. Takvi su ljudi *nezadovoljni* sobom bivaju li prisiljeni pružati otpor. – Stvoriti stanja u kojima više uopće nema rata. – U najgorem slučaju podvrgnuti se, poslušati, svrstati se. Još uvijek bolje no voditi rat. Tako npr. kršćaninu svjetuje njegov instinkt.“⁶⁵

Prema opisu opreke rata i mira iz *Volje za moći*, Nietzscheov nadčovjek bi zasigurno bio onaj koji je „rođen kao ratnik“, budući da ga usmjerava iznimna volja za moći. Iako bi se moglo reći da je ova Nietzscheova „kritika“ mira radikalna, jasno je kako ona spada u sferu kritike svih njegovih teorija koje dokidaju jedinstvenost čovjeka, kako je utvrđeno, primjerice, da se događa i s kritikom kršćanskog morala. Također, Nietzscheova namjera u „veličanju rata“ bila je i iznijeti kritiku formi društva koja je za njega antibiološka i „samo je izrod *décadence* života.“⁶⁶ Termin antibiološki, iz prikazanih Nietzscheovih stavova, odnosio bi se na ljudsko djelovanje koje je usmjereno isključivo k miru kao idealu, a takvim postupkom bi se, kako navodi Nietzsche, stvarao „instinkt stada“ te „sabrane nule“.

⁶³ Alfred Baeumler, »Nachwort«, str. 414.

⁶⁴ Friedrich Nietzsche, *Volja za moć & slučaj Wagner*, Naklada Ljevak, Zagreb 2006., str. 37.

⁶⁵ Isto, str. 444.

⁶⁶ Isto, str. 37.

Za Nietzschea mirom se donose i „jednaka prava“ s kojima bi se stvarala i težnja za podjednakim ljudskih jedinkama što je u svojoj suštini i neodrživo. Prema tome, takva koncepcija je za Nietzschea neprihvatljiva jer se svojim nadčovjekom zalagao za jedinstvenost kao ideal, odnosno za princip nejednakosti. Međutim, Nietzscheova „nejednakost“ odnosila se na duhovnu, kulturnu i intelektualnu sferu nadčovjeka, a ponajviše na kritiku morala. Stoga, kako je Kiss istaknuo, i u ovom aspektu primjetno je dokidanje kritičke i relativizirajuće komponente Nietzscheove filozofije. Iz tog razloga jasno je da se Nietzschea moglo lako misinterpretirati budući da je njegovo „priklanjanje“ ratu sastavnica koja odgovara legitimaciji ideologije.

Volja za moći Nietzscheovog nadčovjeka pridonosi htijenju za napretkom te nerijetko prikazuje da se za takav napredak potrebno i izboriti. Stoga bi „ratno stanje“ *Volje za moći* bila svojevrsna metafora želje za nadilaženjem samoga sebe. Međutim, budući da je Nationalsocijalizam oduzeo svaku mogućnost relativističkog poimanja, takvo htijenje nadčovjeka izjednačavalo se s težnjama samog Hitlera. Budući da je Hitler svoj život nazivao „borbom“, te je stvorio djelo *Moja borba* kao svojevrsni manifest Nationalsocijalizma, može se zaključiti kako bi u tom aspektu Hitler predstavljao utjelovljenje Nietzscheovog nadčovjeka. Međutim, Hitlerov život nije prikaz borbe kao vrste *sebenadilaženja*, već prikaz njegove konkretne želje za ratnim stanjem te idealiziranjem vojske:

„Prevrćući očevu biblioteku, među raznim sam knjigama naišao i na knjige vojnog sadržaja, među njima i na jedno narodno izdanje o Njemačko–Francuskom ratu 1870/71. Bila su to dva toma nekog ilustriranog časopisa iz tih godina, koji sada postadoše mojom omiljenom lektinom. Nije potrajalo dugo, a ta velika herojska borba postade mojim najvećim unutarnjim doživljajem. Od tada sam se sve više i više zanosio svime što je imalo bilo kakve veze s ratom, ili čak i vojskom.“⁶⁷

Oprečno je stoga nadčovjekova borba „duhovno sebenadilaženje“ te je ono i obilježje Nietzscheovog nadčovjeka. Prema tome, jedan od načina nadčovjekove „borbe“ bilo bi njegovo nastojanje „prevrednovanja svih vrijednosti“:

„Zašto je naime uspon nihilizma odsad *nuždan*? Zato jer u njemu svoj krajnji zaključak imaju upravo naše dosadašnje vrijednosti; jer je nihilizam dokraja promišljena logika naših velikih vrijednosti i ideala, – jer nihilizam moramo najprije doživjeti, da bismo

⁶⁷ Adolf Hitler, *Moja borba*, str. 9.

doznali što je zapravo bilo *vrijednost* ovih vrednota... Kad tad, potrebne su nam *nove vrijednosti*...⁶⁸

Nove vrijednosti kojima nadčovjek teži, iz aspekta Nationalsocijalizma, temeljile su se, kako je prikazano, na nacionalističkoj politici koja je utemeljena na rasizmu i hijerarhijskom prikazu rasa koje je znanstveno neutemeljeno te dokida jednakost. Stoga se nanovo mogla potkrijepiti nacionalsocijalistička nejednakost rasa ukoliko je izvor svega onoga „nad“ u nadčovjeka utemeljen upravo u „rasnoj čistoći“.

Uz samo stvaranje „novih vrijednosti“ Nietzscheov nadčovjek lišava se onih starih što se prije svega odnosi na heteronomni kršćanski moral. Prema Nietzscheu odbacivanje ustaljenih vrijednosti stvorilo bi individu u koja je sposobna za promjene te kreiranje vlastitih vrijednosti. Može se zamijetiti kako je i u ovom aspektu za Nietzschea važan koncept nejednakosti i individualnosti:

„Moramo se lišiti lošeg ukusa da želimo biti suglasni s mnogima. »Dobro« nije više dobro onda kad ga susjed uzima u usta. (...) Naposljetku mora s tim biti onako kako stoji i uvijek je stajalo: velike stvari ostaju za velike, bezdani za duboke, nježnosti i jeza za fine te, u cijelosti i ukratko, sve rijetko za rijetke.“⁶⁹

U nacionalsocijalističkom preuzimanju uz kreiranje vlastitih vrijednosti stoji i sami koncept „vječnog vraćanja istog“. Nietzscheova koncepcija vječnog vraćanja istog, kako je prikazano, ukazuje na vrijeme koje svojom cikličnošću nastoji preispitati čovjekovu snagu i izdržljivost. Čovjek, kada je svjestan ponavljajućih događaja, prihvaća da sve ono što je bilo prethodno ili što jest da će i biti. Nietzsche ističe da nadčovjeka takvo ponavljajuće vrijeme ne može dovesti u pesimizam jer on takvu spoznaju nastoji prigrliti i unatoč tome prihvatiti „veselje“ života.

U vidu nacionalsocijalističke interpretacije ukazano je na Baeumlerovo tumačenje vječnog vraćanja istog za koje smatra da je apel da se čovjek istakne svojim djelovanjima. Baeumler ističe da zbog svjesnosti ponavljanja događaja treba činiti ono što želimo da se ponavlja „bezbroy“ puta. Koncept vječnog vraćanja jednakog, budući da nije strogo određen, daje slobodu interpretacije i u nacionalsocijalističkoj perspektivi. Stoga, prema predstavnicima Nationalsocijalizma, djelovanja za koja bi bilo prihvatljivo da se ponavljaju cijelu vječnost zasigurno bi uključivala ratne pothvat te nadmoć koja je jedan od najvažnijih obilježja. Sami

⁶⁸ Friedrich Nietzsche, *Volja za moć & slučaj Wagner*, str. 10.

⁶⁹ Friedrich Nietzsche, *S onu stranu dobra i zla*, AGM, Zagreb 2002., str. 60.

Hitler je na taj način nastojao „zapečatiti“ sebe u vremenu prikazavši se kao odabranog vođu čija će se djela pamtili.

Nietzscheov nadčovjek idealan je prikaz jedinstvenog čovjeka visoke vrijednosti sposobnog za podizanje svijesti masa te za vodstvo, što bi za Nationalsocijalizam predstavljao Hitler, tj. *Führer*. Budući da je Hitler nacionalsocijalističko utjelovljenje nadčovjeka, može se zaključiti da se na taj način donose „nove vrijednosti“ koje njegova osoba legitimira. Prema tome, „nacionalsocijalističkog nadčovjeka“, kao i sve ostale Nietzscheove koncepcije u vidu Nationalsocijalizma, potkrjepljuje rasizam i nacionalizam. Međutim, ukoliko se uzme u obzir Nietzscheov antinacionalizam te neodobravanje antisemitizma, vjerojatno da „nove vrijednosti“ nadčovjeka ne bi zagovarale takve fašističke tendencije te postupke koje dokidaju slobodnu volju i duh. Sloboda je jedan od ideala za koje se bori Zaratustra, odnosno nadčovjek: „Ljubim onoga koji je slobodnog duha i slobodnog srca: tako je njegova glava samo nutrina njegova srca (...).“⁷⁰

Prema prikazanim riječima Zarature neodrživo je predstavljanje nacionalsocijalističkih ideala koji prikazuju nadmoć u sferi mržnje kao „slobodu“ nadčovjeka. Upravo se u slobodnom duhu i srcu temelji nadčovjekova afirmacija života te uzdizanje dionizijskog. Nadčovjek kao dijete izriče „da“ životu. Budući da je Zaratustra, tj. nadčovjek učitelj i mudrac, on druge uči radostima života te ih navodi da i oni prigrlje život te „bivaju djetetom“.

U nacionalsocijalističkoj ideologiji moguća je poveznica s preobrazbom duha lava jer se njegovi predstavnici nastoje othrvati ustaljenom poretku. Međutim, nacionalsocijalistička ideologija ukida posljednju preobrazbu duha koja je zapravo ključna za „biti nadčovjekom“. Mudrac Zaratustra prenosi ljudima da takva preobrazba zahtijeva uživanje u nasladama ovozemaljskog i „djetinju igru“. Prema tome, afirmacija života nadčovjeka nužno obuhvaća i vrijednosti kojima se ne dokidaju mogućnosti da to i drugi čine. Stoga, iako je nadčovjek nužan postaviti vlastite vrijednosti, one koje uskraćuju život zasigurno su neodržive.

⁷⁰ Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 24.

7. Nietzscheova motivacija „stvaranja“ nadčovjeka

Prema ukazanim koncepcijama nadčovjeka, koje su bile pogodne za implementiranje u nacionalsocijalističku ideologiju, postoje brojni prikazi koji ukazuju na neodrživost samih pretumačenja. Ukoliko opravdavanje Nacionalsocijalizma nije primarna motivacija Nietzscheovog nadčovjeka, predstoji pitanje koja bi bila? Nietzsche je prvenstveno svojim nadčovjekom nastojao izraziti nezadovoljstvo stanjem u Njemačkoj u 19. stoljeću. Kako navodi Bauer, Nietzsche iznosi kritiku Njemačke za vrijeme Drugog *Reicha*, odnosno vladavine Bismarcka. Bauer ističe kako je Nietzsche kritizirao njemačke antisemite toga doba te je smatrao da ih kao takve treba „ukinuti“. Stoga bi djelo *Zarathustra* predstavljalo uspostavljanje državnog stanja na nove temelje.

Iz perspektive kritike društveno-političkog stanja te kritike demokracije, Nietzsche ističe da je društvu nužan „aristokrat“ koji će potaknuti klasične vrijednosti stvorene u Staroj Grčkoj ili pak Rimu. Prema tome, Bauer ističe kako „nove vrijednosti“ treba potaknuti onaj koji će vratiti kulturu u Europu na svoje klasične temelje. Takve klasične temelje Nietzsche opisuje u *Volji za moć*:

„Presudna vjera u samu sebe. Stalež dokonih, koji stvari sebi otežavaju te se uvelike vježbaju u samoprevladavanju. Moć oblika, volja da se oblikuje *sebe*. »Sreća« priznata kao cilj. *Iza* oblikovnosti puno snage i energije. Užitak u prizoru života *koji se čini tako laganim*. – Grci su Egipćanima izgledali kao djeca“⁷¹

Vraćanje kulture na svoje klasične postavke uz sebe nosi i kritiku kršćanstva, za koju Nietzsche ističe da u moderno doba zastupa sve ono što Isus nije želio donijeti, a prije svega misli na pesimizam „slabića, podložnika, patnika, potlačenika“⁷². „Pesimizam slabića“ nanovo bi ukazivao na Nietzscheovu kritiku „morala stada“, odnosno kritiku izvanjskog morala koji donosi vrijednosti za koje nadčovjek nije predodređen.

Zato bi opreka i „opasnost“ kršćanskom pesimizmu prema Nietzscheu bilo sljedeće:

„ 1. moć u značaju, duhu i ukusu; »svjetovnost«; 2. klasična »sreća«, otmjena lakomislenost i skepsa, tvrd ponos, ekscentrična razuzdanost i hladna samodovoljnost

⁷¹ Friedrich Nietzsche, *Volja za moć & slučaj Wagner*, str. 56.

⁷² Isto, str. 106.

mudraca, grčki raffinement u kretnjama, u riječi i formi – smrtni im je neprijatelj koliko *Rimljanin* toliko i *Grk*.“⁷³

Lik Zaratusstre mogao bi biti opisan kao mudrac s „antičkim“ svjetonazorima i vrijednostima. Takav mudrac nastoji uvidjeti ljepotu ovozemaljskog te osjećati njegove „naslade“. Stoga, kako je i Grlić napomenuo, za Nietzschea je nadčovjek prije svega „umjetnik“ jer je umjetnost ono što može „preobratiti svijet“. Zaratustra u djelu *Tako je govorio Zaratustra* obuhvaća razne „pjesničke vizije“ kojima, kako navodi Grlić, Nietzsche iskazuje svoje nastojanje u iskazivanju umjetnosti kao sveobuhvatne snage „što ništi mrtvilo egzistencije, prevladava postojeće i iskazuje svoju moć i nad najmoćnijim silama univerzuma“⁷⁴. Stoga bi Zaratustra, iz Nietzscheove perspektive, predstavljao i prikaz potrebe „za afirmacijom života i reakcijom na svekoliku bolesnu religiju, moral i filozofiju“⁷⁵ današnjice.

Nietzsche zbog prikazanih „zaborava“ modernog društva stvara lik Zaratusstre, odnosno koncepciju nadčovjeka, kako bi prisjetio čitatelje i društvo na one zaboravljene kulturološke postavke te ih na taj način vratio kao bitnu sastavnicu života. Prema tome, može se zaključiti da je na takvim temeljima i promišljanjima izgrađena ukupna Nietzscheova filozofska misao. Stoga, kako ističe Bauer, „Nietzsche ne želi brutalnog, nesofisticiranog i nasilnog *Führera*, on je u potrazi za filozofom.“⁷⁶ Iz tog razloga može se reći da je Nietzscheov koncept Zaratusstre, tj. nadčovjeka, prikaz mudraca ili filozofa čije djelovanje zahtijeva radikalni prijelom s trenutnim stanjem, povratak kulturološkim načelima Antike te stvaranje vlastitih vrijednosti.

⁷³ Isto.

⁷⁴ Danko Grlić, *Friedrich Nietzsche*, str. 133.

⁷⁵ Isto, str. 138.

⁷⁶ Thomas Bauer, *Nietzsche and Nazism*, str. 10. „Nietzsche does not want a brutal, unsophisticated and violent Führer; he is looking for a Philosopher.“

8. Zaključak

Prikazane misinterpretacije nadčovjeka utvrdile su da je takva Nietzscheova koncepcija bila pogodna za nacionalsocijalistička ideološka prisvajanja. Budući da je Nietzscheova filozofija bez stroge strukture, koncept nadčovjeka zasigurno ostavlja mjesta i za brojne druge interpretacije. Interpretirati nadčovjeka moguće je ukoliko se poznaje Nietzscheova cjelokupna filozofska misao te ukoliko se uvide njegova kritička stajališta. Prema tome, istinska obilježja nadčovjeka koje mu je sam Nietzsche namijenio moguće je tumačiti prvenstveno uz njegovu kritiku društva, kulture, morala te nacije. Stoga je u takvoj interpretaciji potrebno sagledati Nietzscheova djela u cjelini, osvrnuti se na njegov osobni život i stavove koji se nerijetko mogu iščitati iz njegovih pisama. No u Nacionalsocijalizmu nadčovjek je bio sveden isključivo na jednu interpretaciju koja je izbrisala sve druge mogućnosti pa čak i onu iskonsku Nietzscheovu misao. Nadčovjek je postao sinonimom za pojmove poput „Arijac“ ili „*Führer*“, a njegov lik postao je nacionalsocijalističkim idealom. Stoga nije ni začuđujuće kako je Nietzscheova filozofija dugi niz godina izazivala bojazan te različite stereotipe čak i od onih koji su bili svjesni pogrešaka nacionalsocijalističke interpretacije filozofije. Međutim, uz filozofe poput Waltera Kaufmanna te Danka Grlića, Nietzscheovoj filozofiji dokida se ideološki prizvuk. Stoga danas, nakon uviđenih pretumačenja i misinterpretacija, Nietzscheovog nadčovjeka možemo doživjeti onako kako je to Nietzsche i previdio – kao mudraca djetinjeg duha.

9. Literatura

Aschheim, Steven E., *The Nietzsche Legacy in Germany: 1890-1990*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California; London, England 1994.

Baeumler, Alfred, »Nachwort«, u: Nietzsche, Friedrich, *Also sprach Zarathustra*, Alfred Kroener Verlag, Stuttgart 1930.

Baeumler, Alfred, *Nietzsche: Der Philosoph und Politiker*, Reclam, Leipzig 1931.

Bauer, Thomas, *Nietzsche and Nazism*, GRIN Verlag, Norderstedt 2005.

Bošković, Hijacint, *Filozofski izvori fašizma i nacionalnog socijalizma*, Dom i svijet, Zagreb 2000.

Bošnjak, Branko, *Filozofija: uvod u filozofsko mišljenje i rječnik*, Naprijed, Zagreb 1973.

Buršić, Velimir, »Biologizam u nacističkoj ideologiji«, *Epvlon: Časopis studenata povijesti Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli*, 11-12 (2016).

Copleston, Frederick, *A History of Philosophy: Modern Philosophy: From the Post-Kantian Idealists to Marx, Kierkegaard, and Nietzsche*, An Image Book published by Doubleday, Broadway, New York 1994.

Držaić, Aleksandra, »Politički i socijalni uzroci razvitka Nacizma«, *Epvlon: Časopis studenata povijesti Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli*, 11-12 (2016).

Filipović, Vladimir (ur.), *Filozofijski rječnik*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1984.

Hitler, Adolf, *Moja borba*, Croatiaprojekt, Zagreb 1999.

Grlić, Danko, *Friedrich Nietzsche*, Naprijed, Zagreb; Nolit, Beograd 1988.

Grlić, Danko, *Leksikon filozofa*, Naprijed, Zagreb 1968.

Kaufmann, Walter, *Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1974.

Kiss, Endre, »Nietzsche? Baeumler ili o mogućnosti pozitivne fašističke metafizike«, *Politička misao: časopis za politologiju*, 01 (1989).

Kutleša, Stipe (ur.), *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb 2019.

Meržić, Omer, »Rasizam u Njemačkoj između dva svjetska rata«, *Essehist : časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti* 10 (10/2019).

Mišić, Anto, *Rječnik filozofskih pojmova*, Verbum, Split 2000.

Nancy, Jean-Luc; Lacoue-Labarthe, Philippe, »Izgradnja nacističkog mita«, *Zeničke sveske - Časopis za društvenu fenomenologiju i kulturnu dijalogiku*, 7(2008).

Nietzsche, Friedrich, *S onu stranu dobra i zla*, AGM, Zagreb 2002.

Nietzsche, Friedrich, *Tako je govorio Zaratustra*, Večernji posebni proizvodi, Zagreb 2009.

Nietzsche, Friedrich, *Volja za moć & slučaj Wagner*, Naklada Ljevak, Zagreb 2006.,

Smith, Anthony, *Nacionalizam i modernizam: kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizma*, Biblioteka Politička misao, Zagreb 2003.

Švob, Tvrtko, *Ideologija i biologija*, Sveučilišna knjižara Zagreb, Zagreb 2002.

Taguieff, Pierre-Andre, *Antisemitizam*, TIM press, Zagreb 2017.

Poveznice:

antisemitizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 6. 6. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3110>.

nacionalsocijalizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 5. 6. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42707>.